

УДК 32:316.7

КУЛЬТУРА ВЛАДИ ПРЕДСТАВНИКІВ ЕЛІТИ, ЗОКРЕМА ТИХ, ХТО ПРЕТЕНДУЄ НА ПРАВО ВВАЖАТИ СЕБЕ ІСТОРИЧНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

Опрятний С.М.

кандидат наук з державного управління, доцент
Класичний приватний університет

I. Вступ

Термін “еліта” інтерпретують по-різному. Одні вчені вважають, що справжність еліти забезпечується знатним походженням, другі зараховують до цієї категорії найбагатших, треті – найбільш обдарованих. Вважається, що входження в еліту – це функція особистих заслуг і достоїнств, тоді як італійські мислителі Г. Моска та В. Парето вважають, що для включення до еліти, насамперед, важливе соціальне середовище, з якого вийшла людина, а тільки потім особиста симпатія або антипатія лідера.

Не є таємницею, що в Україні можливості політичного простору використовуються політиками для отримання соціальних переваг, а в системі державного управління замість критеріїв компетентності при доборі кадрів досі застосовують принцип особистої відданості та групової лояльності до керівництва, чим принципово ігноруються професійні, а тим більше державні інтереси.

Не дивно, що в такому середовищі навіть політичні вибори перетворюються на механізм внутрішньоелітарного перегрупування сил при відкритому нехтуванні законністю, зловживанні каналами інформації та, зрештою, елементарними правилами моралі.

Відповідно до теорії Конфуція, для того, щоб розраховувати на право управляти, необхідно навчитися дотримуватися моральних норм. А що в нас?

Лідери, які прагнуть до влади, перебувають в умовах довготривалого міжособистісного конфлікту, в який постійно втягують людей. Їх дії призводять до поділу суспільства на малі й великі соціальні групи, які постійно перебувають на межі соціального конфлікту. Доводиться лише дивуватися історичній живучості принципу “поділяй і володарюй”. Сумно, що цей принцип використовують люди, які голосно заявляють про бажання зробити життя громадян своєї державі радісним. Виникає питання: невже саме так представники еліти розуміють культуру влади?

У науці сформувався два основних підходи до трактування політичної культури. Одні вчені ототожнюють її із суб’єктивним змістом політики, розуміючи під нею всю

сукупність духовних явищ (Г. Алмонд, С. Верба, Д. Дівайн, Ю. Краснов та ін.) і символів (Л. Діттмер). Деякі з них вважають поняття політичної культури не більше ніж “новим терміном для старої ідеї”, узагальнено характеризуючи суб’єктивний контекст владно-політичних відносин.

Інша група вчених вбачає в політичній культурі прояв нормативних вимог (С. Байт), сукупність типових зразків поведінки (Дж. Плейно), спосіб політичної діяльності (У. Розенбаум), тому вважає, що це особливий, специфічний суб’єктивний ракурс політики.

Як би там не було, але найбільш послідовно такий підхід виражається в розумінні політичної культури як явища, що базується на ціннісних, тобто глибинних уявленнях людини про політичну владу, які втілюються в найбільш типових для неї способах взаємодії з державою, формах практичної діяльності.

II. Постановка завдання

Мета статті – з’ясувати, чи є політичні суперечності “правлячої” та “опозиційної” еліт та їх лідерів варіантом сучасної політичної культури, яка визначає лише умовні суперечки вищих верств суспільства, що практично по черзі змінюють одна одну в керівництві державою.

III. Результати

Людина перебуває в постійному пошуку своїх політичних ідеалів. Процес цей тривалий і невід’ємно пов’язаний з її практичною діяльністю. У політичній культурі відображаються лише найхарактерніші риси поведінки людини, незалежні від зміни настрою або кон’юнктурних процесів. Через це “політична культура виражає втілюваний на практиці внутрішній кодекс людської поведінки й тому виступає як стиль діяльності індивіда у сфері політичної влади” (І. Шапіро, П. Шаран).

У цілому політична культура не є універсальним політичним явищем, що пронизує весь політичний процес, хоча б тому, що здатна звужувати або розширювати зону свого реального існування. Вона розвивається за власними законами та здатна впливати на форми організації політичної

влади, структуру її інститутів, характер між-державних відносин.

У політичному житті політична культура виконує лише певні функції. У сучасних умовах слід особливу увагу звернути на такі з них:

- адаптації, яка відображає потребу людини пристосуватися до умов здійснення її прав і владних повноважень у політичному середовищі, що постійно змінюється;
- соціалізації, яка характеризує наявність у людини певних навичок і вмінь, що дають їй змогу реалізовувати в конкретній системі влади свої громадянські права й інтереси;
- інтеграції (дезінтеграції), яка забезпечує різним соціальним групам можливість співіснування в рамках певної політичної системи, збереження цілісності держави та її відносин із суспільством у цілому;
- комунікації, яка забезпечує взаємодію всіх суб'єктів та інститутів влади на базі використання загальноприйнятих вербальних і невербальних засобів спілкування (термінології, символіки, національних стереотипів та інших засобів інформації).

Однак деякі функції політичної культури можуть знижувати й навіть припиняти свою дію. Зокрема, може значно знижуватися комунікативна здатність політичних норм і традицій державного життя. При цьому буде неминуче загострюватися полеміка між різними соціальними групами й особливо тими з них, які дотримуються протилежних позицій щодо урядового курсу. Це трапляється в разі нестабільності політичних процесів, коли важко уникнути конфлікту.

З іншого боку, у перехідних процесах нерідко зростає здатність політичної культури до дезінтеграції (від лат. *de* – префікс, що означає відсутність, скасування, усунення чого-небудь, і *integer* – ціле; розпаданню, розчленовуванню цілого на складові) систем правління, заснованих на незвичних, а тому незрозумілих для населення цілях і цінностях.

У демократичному суспільстві, жити в якому ми ще не зовсім навчилися, тому що свою демократію ще не створили, а зразки чужої не завжди сприймаються нашим менталітетом, політична поведінка повинна базуватися на певних правилах, які, у свою чергу, повинні мати правову основу, а це пов'язано з певними обмеженнями свавілля для конкретних лідерів, політиків і партій.

Тому природно, що як попередні “власники влади”, так і нинішні згодні на будь-які засоби, у тому числі не зовсім правові, щоб вони якось гарантували їм владні переваги. Важко примусити вітчизняних політиків дотримуватися правових норм при намаганні

отримати владу, а також у процесі її використання.

Але ж є стилі вирішення міжособистісних конфліктів, і їх можна застосовувати в політичних сварках на правах політичної культури. Особливо це стосується лідерів, що претендують на історичну особистість. До таких стилів можна віднести: відхилення, згладжування, примус, компроміс, вирішення проблеми.

Наприклад:

- ухилення передбачає відхід від конфлікту. Іншими словами, не потрапляти в ситуації, що провокують виникнення суперечностей, не обговорювати питання, що можуть призвести до розбіжностей. Це відносно спокійний шлях вирішення проблеми;
- згладжування – це стиль, при якому сторони, що конфліктують, намагаються переконати себе та оточення, що вони працюють в одній команді та закликають до солідарності. У результаті можна досягнути миру, але проблема залишиться й негатив буде накопичуватися;
- примус – це стиль, при якому сторони, що конфліктують, намагаються будь-якою ціною змусити прийняти свою точку зору. Це агресивне використання влади. Причому цей стиль виправдовує себе лише в тому випадку, коли наявна влада досить велика і з її допомогою можна придушити ініціативу інших;
- компроміс – це стиль, при якому частково приймається точка зору іншої сторони. Багатосторонній компроміс зводить до мінімуму взаємну недоброзичливість і дає можливість швидко розв'язати конфлікт. Однак треба врахувати, що компроміс на ранній стадії конфлікту заважає пошуку альтернатив;
- вирішення проблеми – цей стиль передбачає визнання відмінності в думках і готовність ознайомитись з іншими точками зору, щоб зрозуміти причини конфлікту та знайти напрям дій, прийнятний для всіх сторін.

Коли ми цитуємо давніх філософів, то часто згадуємо вислів *Nimium altercando veritas amittitur* (У надмірній суперечці губиться правда. В суперечці народжується істина), хоч і не зовсім правильно його трактуємо.

Слід погодитися, що істина не народжується – вона була завжди. У суперечці її можна тільки знайти. І знову-таки, термін “суперечка”. Що ми під ним розуміємо? У політичній практиці – галас, лайка, мордобій. Напевно, давні філософи говорили не про такий спосіб добування істини.

Справа в тому, що в слова “суперечка” (зіткнення думок, в ході якого одна зі сторін (або обидві) прагне переконати іншу в спра-

ведливості своєї позиції) є більш м'який синонім "дискусія" (від лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – обговорення якогонебудь спірного питання, проблеми.

Важливою характеристикою дискусії, що відрізняє її від інших видів спору, є аргументованість. Обговорюючи спірну (дискусійну) проблему, кожна сторона, опонуючи думку співрозмовника, аргументує свою позицію. Дискусія часто розглядається як метод, що активізує процес навчання, вивчення складної теми, теоретичної проблеми.

Тому той, хто використовує такий стиль роботи, не намагається домогтися своєї мети за рахунок інших, а скоріше шукає найкращий варіант вирішення, який повинен стати відмітною рисою політичної культури поведінки лідерів, які прагнуть увійти в історію, образно кажучи, "з парадного входу".

Дехто вважає, що влада боїться тільки народу. Можливо, і так, тільки не дуже й не часто. Прикладом тому є зростання негативної аполітичності простих людей навіть у часи передвиборних кампаній, коли народ може зробити практично будь-який вибір. Базується така аполітичність на переконанні громадян, що їм не під силу будь-що змінити і що влада все одно діятиме, не звертаючи на них уваги.

Як наслідок, люди перестають сприймати з довірою позитивні зрушення в політичному та економічному житті суспільства, а неконтрольована громадська влада, зі свого боку, все більше й більше демонструє головну психологію тимчасового правителя.

Ще одним деструктивним за своїми наслідками проявом культури сучасної політичної еліти виступає так добре всім відома родинність, земляцька солідарність і клановість.

Протягом усієї нашої політичної історії, яку ми так чи інакше пов'язуємо з демократизацією, керівні кадри добиралися з "найближчого кола" відповідальних осіб, серед родичів, друзів, однокурсників чи просто знайомих (як бачимо, кадри у нас не набираються, не підбираються, не готуються, а добираються, треба думати, до тих, які вже є, але ж недостатньо).

У результаті найбільш негативним наслідком політичного відтворення культурно-ціннісних орієнтацій правлячої еліти є те, що вона стає дедалі більш відокремленою кастою, причому не лише від суспільства взагалі, а й від інших кіл правлячих і елітарних груп суспільства, в які намагаються не допустити нових людей. Ця каста по суті однорідна, закрита для зовнішнього впливу. Її склад змінюється досить незначно, переважно за рахунок внутрішнього перерозподілу сил різних кланів.

Свого часу італійські мислителі В. Парето й Г. Моска виходили з досить близької

ідеї про наявність у сфері керуючої діяльності кожного суспільства двох значно відокремлених груп правлячих і керованих. Вони стверджували, що в суспільстві завжди править "незначна меншість" у вигляді "політичного класу" (за теорією Г. Моска) або "правлячої еліти" (за теорією В. Парето).

Незважаючи на те, що в питанні формування й обґрунтування теорії еліт їх погляди відрізнялися, вони обидва говорять про кругообіг еліт, про їх постійну зміну. Внесок В. Парето й Г. Моски в сучасну політичну теорію пов'язаний головним чином з визначенням структури влади та зосередженням уваги на груповому характері реалізації влади в будь-якій її формі.

У нашому ж суспільстві складається досить унікальна система професійного добору правлячого класу. В. Парето [10] стверджував, що елітарні угруповання є кращим і вищим цивілізаційним досягненням суспільства. Вони послідовно "виносяться" на поверхню, а потім послідовно заміщуються новими представниками суспільства (контрелітою). Це цілком природно.

Україна ж якісно змінила цей принцип циркуляції еліт і створила два елітарних потоки, які функціонують паралельно і по черзі виступають то в ролі влади, то в ролі опозиції. Це дало змогу перетворити "політику цінностей" на "політику інтересів" правлячого класу. По суті, держава приватизована конгломератом підприємців, які отримали владу за знайомством, й адміністративно-номенклатурних кадрів. Політика та ідеологія в урегулюванні суспільних відносин у цьому випадку слабко проглядаються, а так звані політичні суперечності паралельно існуючих елітарних кіл насправді виявляються лише "сімейними" суперечками вищих верств суспільства. Тому народ досі не в змозі зрозуміти, хто ним керує.

Але ж суспільство не може жити, не виносячи на поверхню те найкраще, що народжується в його середовищі. Тому і в нашому випадку діє описаний В. Парето соціальний механізм "природного" виділення "кращих людей".

Г. Моска наводив три способи відновлення еліти: успадкування, вибори чи кооптація (поповнення складу будь-якого органу відсутніми працівниками без проведення нових виборів, вольове введення нових членів).

Однак черговий парадокс сучасної системи державної влади полягає в тому, що до влади прагне багато охочих володарювати, а саме тих, хто за своїми природними здібностями мало спроможний до професійної політичної чи службової кар'єри. Стикаючись з існуючою системою, вони змушені або підлаштовуватися під неї, або прирікати себе на поразку. Новим представникам елі-

ти, хто все ж таки зміг “приклеїтися” до існуючої влади, система правління нав’язує власні цінності й переваги. Політичні суперечності “правлячої” та “опозиційної” еліт і їх лідерів – це лише погана вистава, яка базується не тільки на різних думках і підходах до вирішення державних проблем, а ще й на особистій ворожості суб’єктів політичних суперечок. Тому еліта перестає бути ефективним механізмом висування соціальних вимог населення до влади й усе, що їй залишається, – стояти на сторожі збереження надійності будь-якого режиму, який, у свою чергу, зберігає існуюче політичне становище.

Найважливішим критерієм для відбору до еліти є здатність керувати, наявність знань про ментальність народу, його національний характер. Сьогоднішнє політичне безкультур’я роздрібнених елітарних кіл та їх лідерів, які хоч як прагнуть увійти в історію, повинно бути змінено. Це можна зробити, на наш погляд, освітою. Підготовка нових кадрів, зокрема управлінських, може змінити політичну культуру влади й окремих особистостей, стати поштовхом до програмування змін у суспільстві. Більше того, державна політика повинна поставити в центр своїх дій людину, адже коли держава не може створити сприятливих умов для розвитку особистості, людина шукатиме способів реалізувати себе в іншому місці.

IV. Висновки

Отже, повноцінне лідерство управлінської еліти може бути реалізоване лише за умов взаємодії між елітарними колами та їх лідерами.

У суспільстві мають бути створені умови, в яких запрацює соціальний механізм “природного” виділення “кращих людей”. Вони послідовно “виносяться” на поверхню, а потім послідовно заміщуються новими представниками суспільства (контрелітою).

Підготовка нових кадрів, зокрема управлінських, може змінити політичну культуру влади й окремих особистостей, стати поштовхом до програмування змін у суспільстві.

Еліта має стати єдиною у своїх поглядах на культуру влади й політичну поведінку лідерів, які повинні культивувати такі якості, як почуття гідності, любов до своєї землі, народу, держави, а такі високі чесноти можуть формуватися лише за умов єдності народу та його еліти.

Еліта повинна вміти розмовляти з народом не на високих тонах і не з позиції найрозумнішої. Народ завжди розумніший. Ф. Честерфільд (1694–1733 рр.) говорив: “Ніколи не доводь своєї думки голосно і з

запалом, навіть якщо в душі ти переконаний у своїй правоті, – вислови її скромно та спокійно, бо це єдиний спосіб переконати”.

Нова модель управління суспільним розвитком має базуватися на принципах прозорості, під яким розуміється право кожної людини знати, де й ким приймаються політичні рішення, скільки і на що витрачаються кошти держави, оскільки це є запорукою побудови відкритого, ринкового й демократичного суспільства.

Це і є напрямом подальших міркувань у межах створення власної концепції державного управління.

Література

1. Богомаз К.Ю. Регіональні еліти в процесі державотворення та формуванні соціокультурних орієнтирів суспільства / К.Ю. Богомаз, Н.Г. Сорокіна // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К. : Екс об, 2006. – Т. 2. – С. 31–39.
2. Василевська Т. Етика державного службовця в умовах суспільних трансформацій в Україні / Т. Василевська // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К. : Екс об, 2006. – Т. 2. – С. 241–253.
3. Головатий М. Політична еліта сучасної України: регіональний і національний контекст / М. Головатий // Політичний менеджмент. – 2006. – Спец. вип. – С. 42–48.
4. Голота В. Регіональні еліти: сутність, особливості формування, тенденції розвитку / В. Голота // Схід. – 1996. – № 4. – С. 35–38.
5. Кремень В. Україна: альтернативи поступу / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К. : ARC–UKRAINE, 1996. – 793 с.
6. Лішенко М. “Українська неукраїнська еліта”, або чому нинішня влада почала повторювати помилки старої? / М. Лішенко // День. – 2005. – № 136. – 30 липня.
7. Пахарев А. Политическое лидерство и лидеры : монография / А. Пахарев. – К. : Знамя Украины, 2001. – 270 с.
8. Романюк М. Народ і вороже налаштована до нього еліта / М. Романюк // Українська правда. – 2006. – 11 липня.
9. Pareto V. Manuel D’economie Politique / V. Pareto. – P., 1909.
10. Pareto V. Traite de Sociologie Generale / V. Pareto // Pareto V. Oeuvres completes / V. Pareto. – Geneve, 1968. – Т. XII. – P. 26–43.
11. Назаров В.Н. Этика: словарь афоризмов и изречений / В.Н. Назаров, Е.Д. Мелешко. – М., 1995. – 302 с.

Опрятний С.М. Культура влади представників еліти, зокрема тих, хто претендує на право вважати себе історичною особистістю

Анотація. *Кожне елітарне коло по-своєму розуміє культуру влади. Використання лише адміністративних важелів влади не є правильною політичною культурою представників еліти. Тому особистість лише тоді може стати історичною особистістю, коли зможе подолати політичну різногосність, об'єднати зусилля всіх претендентів на владу в рамках власної концепції державного управління*

Ключові слова: елітарне коло, культура влади, правові норми, керівні кадри, підготовка кадрів, державне управління.

Опрятный С.Н. Культура власти представителей элиты, в частности тех, кто претендует на право считаться исторической личностью

Анотация. *Каждый элитарный круг по-своему понимает культуру власти. Использование только административных рычагов власти не является правильной политической культурой представителей элиты. Поэтому личность лишь тогда может стать исторической личностью, когда сможет преодолеть политическую разногосицу, объединить усилия всех претендентов на власть в рамках собственной концепции государственного управления.*

Ключевые слова: элитарный круг, культура власти, правовые нормы, руководящие кадры, подготовка кадров, государственное управление.

Opryatnyi S. Culture of power elites, particularly those who claim the right to be a historical personality

Annotation. *Every elite circle in its own way understands the culture of power. Using only the administrative levers of power is not true political culture of the elite. Therefore, a person can become a historical figure, only when able to overcome political discordance and to combine efforts of all the contenders for power within their own concept of governance.*

Key words: elite circle, the culture of power, law, managerial personnel, training, public administration.